

Ennaltatietäminen ja tahdon vapaus: Jumalan valtion suomennoksesta

Augustinuksen *De civitate Dei* -teoksen alkuosa (kirjat 1–10) julkaistiin äskettäin suomennettuna nimellä *Jumalan valtio* (ks. *niin & näin* no. 40, 1/2004). Alkuosassa on harvoja jaksoja, joita voisi luonnehtia voittopuolisesti filosofisiksi. Yksi niistä on 5. kirjan lukuihin 9–10 sisältyvä ennaltatietämistä ja tahdon vapautta koskeva tarkastelu. Loppuosan suomennosta odotellessa esitän joitakin kriittisiä huomautuksia mainittujen lukujen käännöksestä.¹

De civitate Dei -teoksen 5. kirjan alkuosan hallitsevana teemana on kohtalo (*fatum*). Kirjan ensimmäisessä luvussa Augustinus mainitsee, että sanaa ”kohtalo” on käytetty kahdessa eri merkityksessä. Yleensä ”kohtalo” kytketään astrologiseen käsitykseen, että se, mitä ihmiselle tapahtuu, riippuu tähtikuvien asennoista hänen syntymisensä tai siirtämisensä hetkellä. Kirjan luvuisa 2–7 Augustinus kritisoi astrologien käsitystä kohtalosta. Toisen käsityksen mukaan ”kohtalo” tarkoittaa Jumalan tahdosta riippuvaa syiden järjestelmää. Luvussa 8 käy ilmi, että Augustinus pitää tätä stoalaisten käsityksenä. Hän pitää stoalaisten käsitystä ”kohtalosta” olennaisesti oikeana mutta ei itse halua käyttää tuota sanaa tässä yhteydessä, koska ihmiset ovat tottuneet käsittämään sen toisella tavalla. Augustinus itse käyttää sanaa *providentia* (”kaitselmuus” tai ”sallimus”, esim. luku 11).

Lukujen 9–10 aiheena on Jumalan ennaltatietäminen ja ihmisen tahdon vapaus. Augustinuksen päämaalina on Ciceron kritiikki stoalaisten kohtalokäsitystä vastaan.² Kirkkoisän mukaan Ciceron käsitys on, että Jumalan ennaltatietäminen ja stoalaisesti käsitetty kohtalo edellyttävät toisiaan: Jumala tietää asiat ennalta, koska on olemassa tietty syiden järjestys, jonka hän tuntee. Toisaalta Cicero katsoi, että ihmisen tahdon vapaus ei sovi yhteen kohtalouden kanssa. Hän halusi puolustaa ihmisen

vastuullisuutta ja tahdon vapautta, ja siksi hän kiisti kohtalon olemassaolon ja ennaltatietämisen mahdollisuuden.

Augustinuksen oma käsitys on, että Jumalan ennaltatietäminen ja ihmisen tahdon vapaus sopivat yhteen ja että kumpaankin tulee uskoa. Augustinukselle kaikkietävyys (*omniscientia*) kuuluu Jumalan välttämättömiin ominaisuuksiin ja kaikkietävänä Jumala tietää myös tulevat asiat. Sellainen olento, joka ei tiedä asioita ennalta, ei ansaitse ”Jumalan” nimeä. Ihmisen vastuullisuus taas edellyttää, että hänellä on vapaa tahto. Augustinuksen ratkaisu on, että Jumalan tuntemaan ja Jumalan tahdosta riippuvaan syiden järjestykseen sisältyy myös vapaita tahtoja. Jumala tietää ennalta, mitä ihmiset tulevat tekemään vapaan tahtonsa avulla, mutta tämä ei muuta sitä seikkaa, että kyseiset teot ovat vapaasti tehtyjä.

Lukua 5.9 koskevia huomautuksia

Edellä esitetty selostus 5. kirjan lukujen 9–10 sisällöstä olisi mahdollista dokumentoida viittaamalla eräisiin suomennoksen kohtiin. Lukijan voi kuitenkin olla vaikea hahmottaa Augustinuksen kuvaamia eri käsityksiä suomennoksen perusteella, koska siihen sisältyy joitakin epätasällisyyksia ja jopa suoranaisia virheitä. Mainitsen eräitä tärkeimmistä.

Luvun 9 alkuosassa Augustinus kiinnittää huomiota siihen, että Cicero on eri teoksissaan suhtautunut Jumalan ennaltatietämiseen eri tavoin. Joissakin dialogeissa Cicero antaa eräiden roolihenkilöiden kritisoida ennaltatietämistä mutta asettuu itse ennaltatietämisen mahdollisuutta puolustavalle kannalle. Lopulta Augustinus suomennoksen mukaan esittää seuraavan Ciceron kantaa koskevan väitteen:

”Kuitenkaan Cicero kirjassaan ennustustaidosta (*De divinatione*) ei omissa nimissään aivan selvästi vastusta tulevaisuuden ennaltatietämistä.”³

Latinankielisessä tekstissä asia on toisin päin: Cicero ”omissa nimissään avoimesti hyökkää tulevaisuuden ennaltatietämistä vastaan”.⁴

Joitakin rivejä myöhemmin Augustinus viittaa kristilliseen käsitykseen ennaltatietämisestä ja tahdon va-

paudesta ja esittää huomautuksen sen suhteesta Ciceron ja stoalaisten käsitykseen. Suomenoksessa huomautus jakautuu kahteen eri kappaleeseen:

”... Me emme pelkää sitä, että emme tietien tahtoen tekisi sitä, mitä me tahtoen teemme. Onhan hän, jonka ennaltatietämys ei voi pettää, tiennyt ennalta heidän niin tekevän.

Cicero pelkäsi vastustaa ennaltatietämystä, samoin stoalaiset. He eivät halunneet kieltää sitä, että kaikki tapahtuu välttämättömyyden pakosta, vaikka kuinka väittivät, että kaikki tapahtuu kohtalon pakosta. ...”⁵

Tässä kaikki neljä virkettä ovat ongelmallisia. Ensimmäisen virkkeen vikana on, että sen käsittäminen millään tavalla on erittäin vaikeaa. Kolme seuraavaa eivät vastaa alkutekstiä: toisen virkkeen ei pitäisi koskea ”heidän” tekemisiään vaan ”meidän” tekojamme; Cicero ehkä tosiaan pelkäsi vastustaa ennalta tietämistä, mutta tässä ei ole kysymys siitä; Augustinuksen mukaan sekä Cicero että stoalaiset halusivat kieltää, että kaikki tapahtuu välttämättä. Alustavasti kohta voitaisiin kääntää esimerkiksi näin:

”Me emme pelkää, että se, minkä teemme omasta tahdostamme, tulisi tahdostamme riippumattomaksi sen takia, että hän, jonka ennaltatieto ei voi erehtyä, on ennalta tiennyt meidän tulevan tekemään sen. Cicerolla oli tällainen pelko mielessään, ja siksi hän hyökkäsi ennaltatietämistä vastaan; samoin stoalaisilla, ja siksi he sanoivat, että kaikki ei tapahdu välttämättä – vaikka he myönsivätkin kaiken tapahtuvan kohtalon mukaisesti.”⁶

Augustinuksen mukaan Ciceron kanta on, että ennaltatietäminen ja vapaa tahto eivät sovi yhteen. Suomenoksessa Ciceron käsitystä kuitenkin kuvataan myös seuraavasti:

”Hän ei liioin aja hurskasta ihmistä niin ahtaalle, että tämän täytyisi valita näistä kahdesta: joko jotakin on meidän tahdomme varassa tai sitten on olemassa tulevaisuutta koskeva ennaltatietämys.”⁷

Alkutekstissä on jälleen päinvastoin: Cicero ”ajaa hurskaan ihmisen niin ahtaalle, että tämän täytyy valita jompikumpi ...”⁸ Tämä on hurskaan ihmisen ahtaalle ajamista, koska Augustinuksen mielestä ennaltatietämisen mahdollisuuden kieltäminen johtaa ateismiin: Jumala, jolla ei ole ennaltatietoa, ei ansaitse tulla sanotuksi Jumalaksi.

Lukua 5.10 koskevia huomautuksia

Luvussa 10 Augustinus tarkastelee välttämättömyyden ja vapaan tahdon suhdetta. Käy ilmi, että ”välttämättömyydellä” (*necessitas*) voidaan tässä tarkoitetaan kahta eri asiaa, mutta kumpikaan ei lopulta ole relevantti ihmisen tahdon vapauden kannalta. Toinen tarkoitettuista välttämättömyyksistä on eräänlaista loogis-käsitteellistä välttämättömyyttä. Esimerkiksi on välttämätöntä, että Jumala elää aina ja tietää kaiken – koska olentoa, joka ei ole kuolematon ja kaikkitietävä, ei voi sanoa Jumalaksi.

Myös ihmisen tahto on joidenkin tällaisten välttämättömyyksien alainen. Suomenoksessa asiasta todetaan muun muassa seuraavasti:

”Näinhän me myös väitämme olevan välttämätöntä, että me voimme tahtoa vapaaehtoisesti. Tässä sanomme epäilemättä totuuden emmekä siitä syystä alista vapaata ratkaisua välttämättömyyden alaiseksi, joka tekee lopun vapaudesta. Meidän tahdomme on siis tosiasia. Juuri tahto saa meidät toteuttamaan sen, mikä ei tapahdu tahdomattamme.”⁹

Tässä ensimmäisestä virkkeestä ei käy selvästi ilmi, että Augustinus tarkoittaa käsitteellistä välttämättömyyttä, ja tarkoitettu käsitteellinen välttämättömyys esitetään väärin. Toisen virkkeen lauseiden välinen suhde on ymmärretty väärin. Myöskään neljäs virke ei välitä alkutekstin ajatusta. Kohta voitaisiin kääntää esimerkiksi näin:

”Samalla lailla kun sanomme olevan välttämätöntä, että tahtoessamme jotakin tahdomme sitä vapaan tahdomme avulla, se mitä sanomme on epäilemättä totta, emmekä kuitenkaan tässä alista itse vapaata tahtoa sellaisen välttämättömyyden alaiseksi, joka veisi siltä vapauden. Siis meillä todella on tahto, ja se, minkä teemme omasta halustamme, on tahdomme tekemää, eikä se tapahtuisi, elleimme tahtoisii.”¹⁰

Hiukan myöhemmin Augustinus vielä kerran lausuu käsityksensä siitä, mikä on Jumalan ennaltatietämisen ja tahdon vapauden suhde. Suomenoksessa kohta on esitetty näin:

”Ei siis mikään ole meidän tahdomme varassa siitä syystä, että Jumala on ennalta tiennyt, mitä meidän tahdossamme on oleva. Ei näet hänen tietämyksensä, joka tämän ennalta tiesi, ole ollut ole-

matonta. Edelleen: Jumala tiesi ennalta, mitä meidän tahdossamme olisi. Hänen tietonsa ei ollut olematonta vaan jotakin todellista. Varmasti on vielä jotakin meidän tahdomme varassa, vaikka hän on sen ennalta tiennyt.”¹¹

Ensimmäinen virke on kaksitulkintainen. Halutaanko sanoa, että mikään ei ole meidän tahdomme varassa, koska Jumala tietää ennalta? Vai oletetaanko, että jotkin asiat ovat tahdomme varassa, ja halutaan sanoa, että tämän tosiasian syynä ei ole Jumalan ennaltatietäminen? Jälkimmäinen tulkinta sopisi yhteen Augustinuksen käsityksen kanssa, mutta alkuteksti sanoo jotakin muuta. Seuraavista virkkeistä välittyy huonosti tarkoitettu ajatuskulku. Kohta voitaisiin kääntää näin:

”Siis siitä, että Jumala on tiennyt ennalta, mitä on oleva meidän tahdostamme, ei seuraa, että mikään ei riipu meidän tahdostamme, sillä ei pidä paikkaansa, että tuon asian ennalta tiennyt olisi tiennyt jotain tyhjää. Jos on niin, että Jumala tietäessään ennalta, mitä on oleva meidän tahdostamme, on tiennyt ennalta jotakin eikä vain tyhjää, jotakin todellakin riippuu meidän tahdostamme myös vaikka hän on tiennyt sen ennalta.”¹²

Johtopäätöksiä?

Jumalan valtion 5. kirjan lukujen 9–10 suomennokseen sisältyy siis joukko epätasällisyyksiä ja joitakin suoranaisia virheitä. Voidaanko tästä vetää joitakin yleisempiä johtopäätöksiä suomennoksen luotettavuuden suhteen? Pistokokein suoritettussa tarkastuksessa löysin muista alkuosan kirjoista joitakin yksittäisiä virheitä, mutta niitä käännoiksiin sisältyy aina. Paikoitellen kiinnitin huomiota siihen, että pyrkimys lyhyisiin virkkeisiin haittaa argumentaation rakenteen välittämistä lukijalle. Yleensä ottaen suomennos vaikuttaisi kuitenkin varsin luotettavalta.

Miksi 5. kirjan lukuihin 9–10 sitten sisältyy huomattava määrä ongelmia? Voi olla, että kysymys on pelkästä satumasta. Pitäisin kuitenkin luultavampana, että syynä on kyseisten lukujen filosofinen luonne. Filosofista tekstiä ei ole mahdollista kääntää yhtä joutuisasti kuin useimpia muita aihepiirejä käsitteleviä tekstejä, vaan tekstin tulkitaan on erityisesti paneuduttava. Niin arvokasta ja hyödyllistä kuin korkea fi-

lologinen asiantuntemus käännoistyösä onkin, se ei tarjoa oikotietä filosofisten kohtien ymmärtämiseen. Jotkut arvioijat ovat panneet merkille filosofisen terminologian suomentamiseen liittyviä seikkoja.¹³ Toivottavasti Jumalan valtion loppuosan suomentamistyössä kiinnitetään enemmän huomiota filosofisluontoisten jaksojen viimeistelyyn.

Toivo J. Holopainen

Viitteet

1. Augustinus, *Jumalan valtio*. Osa I (kirjat 1–10). Suomentanut Heikki Koskenniemi, WSOY, Helsinki 2003. Suomentajasta ei käy ilmi, mihin editioon se perustuu. Käytettävissä on (ainakin) kaksi kriittistä editiota: Aurelius Augustinus, *De civitate Dei*, ed. B. Dombart & A. Kalb (Corpus Christianorum, Series Latina 47–48), Brepols, Turnhout, 1955 (perustuu samojen editorien aikaisemmin julkaisemaan editioon: Teubner, Lipsiae 1928–1929), sekä Aurelius Augustinus, *De civitate Dei*, ed. E. Hoffman (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 40), Vindobonae 1899–1900. Tässä kirjoituksessa lainattujen kohtien osalta editiot eivät poikkea toisistaan merkittäväällä tavalla. Vertailuaineistona käytän seuraavaa latinalais-englantilaisista läitöistä: Saint Augustine, *The City of God Against the Pagans*. Vol. II, Books IV–VII, with an English translation by William M. Green (Loeb Classical Library), Heinemann, London & Harvard University Press, Cambridge, MA, 1963. Seuraavissa viitteissä ”CCSL” tarkoittaa ”Corpus Christianorum” -sarjassa julkaistua editiota ja ”Loeb” tarkoittaa ”Loeb Classical Library” -sarjassa julkaistua Greenin englanninnosta.
2. Tarkoitukseni ei ole kuvata sitä, miten toisaalta Cicero ja toisaalta stoalaiset ajattelivat, vaan kuvata, miten Augustinus tässä tarkasteltavassa jaksossa väittää heidän ajatelleen. En ota kantaa Augustinuksen selostuksen luotettavuuteen.
3. Suom. Koskenniemi 2003, 287.
4. *De civitate Dei* 5.9, CCSL 136.21–22: ”In libris uero de diuinatione ex se ipso apertissime oppugnat praescientiam futurorum.” Loeb, 169: ”But in the work *On Divination* he speaks in his own person and openly attacks belief in the foreknowledge of the future.”
5. Suom. Koskenniemi 2003, 288.
6. *De civitate Dei* 5.9, CCSL 137.29–34: ”... nec timemus ne ideo non uoluntate faciamus, quod uoluntate facimus, quia id nos facturos ille praesciuit, cuius praescentia falli non potest; quod Cicero timuit, ut oppugnaret praescentiam, et Stoici, ut non omnia necessitate fieri dicerent, quamuis omnia fato fieri contenderent.” Loeb, 171: ”Nor do we fear that our acts of free will will not be acts of free will if it is granted that he whose foreknowledge cannot be mistaken foreknows that we will so act. Cicero had this fear and so rejected foreknowledge.

- The Stoics had it, and so they said that not everything happens by necessity, although they maintained that everything is brought about by fate.”
7. Suom. Koskenniemi 2003, 289.
 8. *De civitate Dei* 5.9, CCSL 137.50–51: ”... atque in has angustias coartat animum religiosum, ut unum eligat e duobus, aut esse aliquid in nostra uoluntate, aut esse praescentiam futurorum,” Loeb, 171–173: ”He reduces a god-fearing soul to the dilemma of choosing one of the two alternatives: either there is something governed by our will, or there is foreknowledge of the future.”
 9. Suom. Koskenniemi 2003, 294–295.
 10. *De civitate Dei* 5.10, CCSL 141.25–29: ”Sic etiam cum dicimus necesse esse, ut, cum uolumus, libero uelimus arbitrio: et uerum procul dubio dicimus, et non ideo ipsum liberum arbitrium necessitati subicimus, quae adimit libertatem. Sunt igitur nostrae uoluntates et ipsae faciunt, quidquid uolendo facimus, quod non fieret, si nollemus.” Loeb, 185: ”The case is similar when we say that it is necessary, when we exercise will, to do so of our own free will. This that we say is undoubtedly true, yet

11. Suom. Koskenniemi 2003, 295.
12. *De civitate Dei* 5.10, CCSL 141.40–45: ”Non ergo propterea nihil est in nostra uoluntate, quia Deus praesciuit quid futurum esset in nostra uoluntate. Non enim, qui hoc praesciuit, nihil praesciuit. Porro si ille, qui praesciuit quid futurum esset in nostra uoluntate, non utique nihil, sed aliquid praesciuit: profecto et illo praescentie est aliquid in nostra uoluntate.” Loeb, 185: ”It is not true, then, that there is no reality in our will just because God foresaw what would be in our will. For when he foresaw this, he foresaw something. Further, he who foresaw what would be in our will certainly foresaw something real, not a mere nothing. Hence assuredly there is something in our will, even though God has foreknowledge of it.”
13. Ks. esim. Vesa Oittinen, ”Jumalan valtio. Huomioita suomentajasta”, *niin & näin* no. 40, 1/2004, s. 62–63.

TIEDE & EDISTYS

TIEDE & EDISTYS on monitieteinen aikakauslehti, joka seuraa kriittisesti tiedemaailman tapahtumia. Erityisesti esillä ovat filosofia sekä humanistiset ja yhteiskuntatieteet.

”... Arendt vihosi kaikkea uskovaista ja etenkin niistä viimeisintä ja banaalinta, modernia tiede ja edistys-uskovaista”
— M. Kaivusalo, *T&E* 2/03

**Vuosikerta (neljä numeroa) 26 euroa,
Tutkijaliiton jäsenet 22 euroa,
Opiskelijat 16 euroa,
Eurooppaan 26 euroa,
Euroopan ulkopuolelle 30 euroa.**

Tilaukset:
(09) 633 239
tutkijaliitto@helsinki.fi
www.tutkijaliitto.fi
Lönnrotinkatu 25 A, 00180 Helsinki

